
Lietuvos sentikių dvasinės eilės

Žana Lebedeva

*Lietuvos muzikos akademija,
Gedimino pr. 42, Vilnius, Lietuva*

Straipsnyje pirmą kartą Lietuvos muzikologijos istorijoje pristatomas Lietuvos rusų sentikių tradicinės kultūros žanras – dvasinės eilės. Jame nagrinėjami 1996–2000 metais autorės užrašytų dvasinių eilių poetinės ir muzikinės sandaros ypatumai, gvildinama šio žanro kūrinių funkcionavimo sociokultūrinėje terpėje specifika bei pateikiama jų tipologija.

Raktažodžiai: sentikystė, dvasinės eilės, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Rusija, Piotras Bezsonovas, Ivanas Zavoloko

---

***

Nuo senovės laikų Lietuvos žemėje surasdavo prieglobstį ir tėvynę įvairių tikėjimų ir tautybių žmonės. Palankios politinės bei socialinės sąlygos leisdavo tautinėms bei kultūrinėms mažumoms kurti atskiras bendrijas, kuriose jie galėjo laisvai puoselėti savo tikėjimą ir kultūrą.

Sentikystė (*старобрядчество, староверие*) susiformavo po Stačiatikių bažnyčios reformos, įvykusios Rusijoje XVII a. viduryje. Jos iniciatoriais buvo caras Aleksejus Michailovičius (1629–1676, valdęs nuo 1645 m.) ir patriarchas Nikonas (1605–1685). Reformos metu graikų knygų pavyzdžiu buvo suvienodintos religinės knygos, sutrumpintos pamaldos, vietoje žegnojimosi dviem pirštais žegnotasi trimis, krikštytųjų metu vaikų nebeapanardindavo tris kartus į šaltą vandenį krikšto inde (*kupel*) arba žiemą eketėje, o tik apipildavo vandeniu. Vietoj archaiško vienbalsio ženklinio giedojimo bažnytinėse apeigose įvestas daugiabalsis, vadinamasis partesinis giedojimas.

1666–1667 m. rusų stačiatikių bažnyčios susirinkime senųjų apeigų šalininkai buvo prakeikti ir atiduoti pasaulietinės valdžios teismui. Prieš juos imtasi žiaurių represijų. Nors ir vadinami atskalūnais, bet nenorėdami atsisakyti savo senojo tikėjimo, jie bėgo nuo persekiojimo į Rusijos pakraščius ir kaimynines valstybes.

Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę pirmieji sentikiai iš Rusijos – Maskvos, Novgorodo ir Pskovo žemių – persikėlė XVII a. II pusėje – XVIII a. pradžioje. Pirmieji duomenys aptinkami Degučių metraštyje, pagrindiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sentikių istorijos paminkle, sudarytame XIX a. I pusėje. Čia minima, kad 1679 m. į „Lietuvą iš Maskvos valstybės atėjo vyras, vardu Trofimas Ivanovas“¹. Manoma, kad šie metai yra ankstyviausia

istoriniuose šaltiniuose nurodyta sentikių įsikurdinimo dabartinėje Lietuvos teritorijoje data².

Sentikių imigracija į Lietuvą vyko keliais etapais. Suaktyvėjus Rusijos valdžios veiksams, pavyzdžiui, Petro Pirmojo valdymo metu, į Lietuvą pasitraukdavo vis naujos pabėgėlių šeimos. Lietuvoje jie burdavosi į bendruomenes, kurias sudarydavo arba dideli pavieniai kaimai, arba keli kompaktiškai išsidėstę sentikių vienkiemiai. Kartais sentikiai įsikurdavo ir lietuvių kaimuose, tačiau jiems mielesnis buvo izoliuotas gyvenimas. LDK ir vėliau sentikiai buvo laisvi žmonės, daugelis vertėsi žemdirbyste nuomojamose žemėse, įvairiais amatais arba užsiimdavo prekyba. Bet svarbiausia Lietuvos sentikių gyvenime buvo tai, kad čia jie galėjo išpažinti savo tikėjimą ir gyventi pagal senąsias tradicijas.

Daugiau nei tris šimtus metų gyvendami svetimos kultūros apsuptyje Lietuvos sentikiai išsaugojo savo religinį bei tautinį identitetą.

Nagrinėjant sentikių muzikinę kultūrą, svarbūs yra du žanrai: bažnytinis ženklinis giedojimas (*знаменный распев*) ir dvasinės eilės (*духовные стихи*). Paprastai sentikiai žodį „muzika“ tapatina su instrumentine arba pasaulietine muzika. Neretai jie pareiškia, kad „neturi jokios muzikos“. Bažnytinis giedojimas ir vienintelės kasdieniniame gyvenime bažnyčios leistos dvasinės eilės sentikių suvokiami kaip malda ar poetinė tikėjimo išraiška, o ne kaip muzika.

Dvasinės eilės yra išskirtinis rusų liaudies kūrybos žanras, kurio atsiradimas glaudžiai susijęs su krikščioniškąja literatūra. Muzikologiniu požiūriu šis žanras užima tarpinę vietą tarp bažnytinio (ženklinio) giedojimo ir rusų liaudies dainų. Paprasta forma dvasinės eilės perteikia svarbiausias krikščionybės idėjas ir atspindi sentikių pasaulėžiūrą. Jose aiš-

kinama, kas yra gėris ir blogis, todėl dvasinės eilės atlieka sentikių kultūroje ir didaktinę funkciją.

Dvasinių eilių sentikiai niekuomet negieda bažnyčioje. Jos atliekamos tam tikru kalendoriniu laiku. Tai vienintelis nebažnytinės muzikos žanras, leistinas giedoti per gavėnią, adventą ir pasninko dienomis (kiekvieną trečiadienį ir penktadienį). Stačiatikių kalendoriuje pasninko dienų yra arti dviejų šimtų per metus, todėl dvasinės eilės buvo giedamos daug dažniau nei kitos liaudies dainos. Kartais dvasines eiles giedodavo kaip lyrines ar baladines dainas; kartais jos atstodavo pasakas ar lopšines vaikams prieš miegą. Dvasinių eilių atlikimas nėra susijęs nei su bažnytinėmis, nei su pasaulietinėmis apeigomis. Dvasinės eilės nesietinos ir su buitimi. Jų paskirtis – nors trumpam atitraukti žmogaus mintis nuo pasaulietinių dalykų, žemiškų problemų. Daugelis Lietuvos sentikių giedojo dvasines eiles; pakako turėti gerą balsą, atmintį ir klausą. Dėl religinio turinio bei pamokomojo pobūdžio dažniausiai šio žanro kūrinius giedojo garbaus amžiaus žmonės.

Lietuvos sentikių dvasinės eilės yra mažai tyrinėta tema. Šio straipsnio autorės, LMA absolventės, bakalauro ir magistro darbai buvo pirmasis bandymas dvasines eiles nagrinėti muzikologiniu požiūriu. Mokslinio darbo temą inspiravo autorės bendradarbiavimas ir dalyvavimas Lietuvos sentikių tyrimo grupės veikloje³. 1996–1998 m. tyrimo grupė surengė tris ekspedicijas į Šiaurės Rytų (1996 m. liepos mėn.), Vidurio (1997 m. liepos mėn.) ir Pietryčių (1998 m. rugpjūčio mėn.) Lietuvą. Jų metu buvo aplankyta 45 sentikių bendruomenės ir kelios dešimtys rusų sentikių bei mišrių rusų-lietuvių-lenkų kaimų ir gyvenviečių. Remiantis 1996–2000 metais Lietuvos sentikių tyrimo grupės surengtų bei individualių ekspedicijų metu užfiksuota medžiaga – dvasinių eilių pavyzdžiais, pasakojimais apie jų funkcionavimą ir rašytiniais šaltiniais, bandoma atskleisti sentikių dvasinių eilių Lietuvoje ypatumus, paplitimo arealą, apibendrinti jų poetines ir muzikines savybes.

Dėl įvairių priežasčių dvasines eiles rinkti ir tirti Lietuvoje pradėta tik XX a. II pusėje. Jo pradininkas – Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius, tautosakininkas Jurijus Novikovas⁴.

Dvasinės eilės, kaip ir Lietuvos sentikių religinė tradicija, sovietmečiu beveik nebuvo nagrinėjamos. Tik 9-ajame XX a. dešimtmetyje Lietuvoje imta sistemingiau tirti sentikių kultūrą ir istoriją, atnaujinti šios tematikos tyrimai Rusijoje. Postkomunistinėje Rusijoje pasirodė įdomių straipsnių, kuriuose mėginama naujai pažvelgti į šį mokslinės literatūros beveik užmirštą žanrą, apibendrinti turimą medžiagą, išvelgti naujas tyrinėjimų kryptis bei metodiką⁵.

Mokslinėje literatūroje nėra nusistovėjusi bent kiek griežtesnė dvasinių eilių tipologija. Dažniausiai

tyrinėtojai vadovaujasi XIX a. tautosakininko Piotro Bezsonovo pasiūlytu dvasinių eilių skirstymu pagal žodinio teksto kilmę į dvi pagrindines grupes – senąsias ir naująsias dvasines eiles⁶. Rusų tyrinėtoja Marija Rachmanova bando išsamiau klasifikuoti šio žanro kūrinius ir sąlygiškai išskiria kelis tipus, jungiančius poetinį ir melodinį parametrus:

1. Senosios dvasinės eilės, vadinamosios „atgailos eilės“ (*стихи покаянные*). Jų tekstas ir melodika yra rašytinės kultūros reiškinys.

2. Bylininio tipo senosios dvasinės eilės, kurios priklauso žodinei tradicijai. Jų tekstai yra artimi Senosios Rusios apokrifams, o melodika gimininga bylinoms.

3. Dvasinės eilės, arba psalmės (*псалма*) atsirado XVII a. II pusėje ir XVIII a. pradžioje. Jose ryški lenkų religinių giesmių įtaka; pasižymi silabine eilėdara ir kantų tipo melodika.

4. Sentikių dvasinės eilės. Jos yra įvairialypės kilmės ir nevienodos poetinės-melodinės sandaros. Kai kurios tęsia senąsias tradicijas (ypač ryškias melodiškoje), kitos susiformavo kaip senų ir naujų elementų samplaika. Nuo XVIII a. pabaigos pastebima valstiečių ir miestiečių tautosakos įtaka šioms dvasinėms eilėms⁷.

Šioje tipologijoje „senosios“ (pagal P. Bezsonovą) dvasinės eilės dalijamos į tris savarankiškas grupes (1, 2, 3); tuo tarpu „naujosios“ atstovauja vienam nedetalizuotam tipui (4). Pateikta tipologija rodo, kad dvasinėms eilėms priskiriami skirtingos kilmės bei poetinės-melodinės sandaros kūriniai, kuriuos kartais net sunku suvokti kaip vieno žanro pavyzdžius.

Dvasinės eilės visada egzistuoja konkrečioje kultūrinėje tradicijoje. Lietuvoje tai – Lietuvos rusų senųjų apeigų stačiatikių bendruomenė. Išlaikydamos savą turinio ir funkcionavimo „kodą“, jos kartu paklūsta tradicijos raidai. Tokio proceso metu dvasinių eilių komponentai – tekstas ir melodija – neretai įgauna antrinio žanro požymių.

Tyrinėtoja Larisa Sološčenko rašo: „Aiškios žanrinės priklausomybės bei pirminės formalios charakteristikos nebuvimas inspiravo maksimalų dvasinių eilių atvirumą įtakai [...]. Evoliucijos „apimtį“, pobūdį ir ribas nustato kultūros tipas ir dvasinių eilių funkcijos toje kultūroje. Jie nulemia ir apriboja stilistinę įvairovę (pavyzdžiui, dvasinėse eilėse yra tokie chronologiniai-stilistiniai sluoksniai kaip dvasinės eilės-bylina, -baladė, -psalmė, -lyrinė daina). Bylinos, kanto, dainos bei ženklinio giedojimo stilistikos įsisavinimas lėmė dvasinių eilių žanro formavimosi procesą. Tačiau visada yra atmetamos tokios „variacijos“ kaip dvasinės eilės-žiaurusis romansas, dvasinės eilės-častuška, ir ne tik dėl to, kad jau buvo pasibaigęs žanro formavimosi procesas, bet todėl, kad dvasinių eilių funkcija nustato stilistinio pliuralizmo ri-

bas⁴⁸. Be to, sentikių kultūroje vengiama rusų liaudies pasaulietinės muzikos žanrų. Dvasinės eilės tarsi užima jų vietą, perimdamos kai kuriuos aniems žanrams būdingus muzikinių struktūrų ypatumus, todėl dažnos tokios atmainos kaip dvasinės eilės-lyrinė daina, dvasinės eilės-romansas.

Siekiant atskleisti dvasinių eilių reikšmę, funkciją ir žanro kaitą istorijos procese našus yra biografinis tyrinėjimo metodas. Jis padeda išryškinti individualų žmogaus santykį su dvasinėmis eilėmis bei muzika apskritai. Biografinio metodo privalumai ryškiau atsiskleidžia tyrinėjant dėl įvairių priežasčių mokslininkams sunkiau prieinamas uždarų grupių gyvenimo sferas. Šis metodas yra veiksmingas ten, kur stokojama rašytinių šaltinių bei faktografinių duomenų. Tada pateikėjas gali atskleisti ir apibūdinti savo paties išgyventus įvykius – asmeninę patirtis, individuali biografija atlieka apibendrinimo funkciją. Remiantis pateikėjų pasakojimais, galima rekonstruoti socialinius įvykius ir procesus, atskirų socialinių grupių padėtį visuomenėje, atitinkamą kultūros klodą ar reiškinį, taip pat tradicijos perimamumo ar nutūkimo tendencijas.

Visi ekspedicijų metu sutikti Lietuvos sentikiai – dvasinių eilių giedoriai – yra vyresniosios kartos žmonės, gimę XX a. pradžioje. Mokantys dvasines eiles sentikių požiūriu yra išsilavinę žmonės. Jie skaito bažnytine slavų kalba ir gieda cerkvėje. Šio žanro kūrinius prisimena labai religingi sentikiai, kurie nuo vaikystės ar jaunystės aktyviai dalyvauja religiniame bendruomenės gyvenime.

Lietuvos sentikiai, pamenantys laikus iki 4-ojo XX a. dešimtmečio, pasakoja, kaip griežtai buvo laikomasi cerkvės kanonų, kaip dažnai buvo giedamos dvasinės eilės – susibūrus draugėn ar pavieniui. Beveik visuose kaimuose buvo dvasinių eilių mokovai, garbaus amžiaus vyrai ar moterys, kurie jas giedodavo ypač dažnai. Sentikiai dvasinių eilių išmokdavo ne tik iš savo artimų giminaičių, dažniausiai moterų – motinos ar senelės, bet ir klausydamiesi keliaujančių maldininkų giedojimo. Keliaujantys sentikiai elgetos prašė išmaldos giedodami dvasines eiles. Rusijoje keliaujantys maldininkai (*калики перехожие*) ateidavo į šventas vietas, vienuolynus ir prie vartų giedodavo dvasines eiles. Jų atlikimas darė didelį įspūdį klausantiems, žadino pamaldumo, atgailos ir aukojimo jausmus, taip pat atlikdavo pamokomąją funkciją. Manoma, kad tokias eiles keliaujantys maldininkai galėjo kurti ir patys.

Lietuvos sentikių kaimo bendruomenėse iki XX a. I pusės buvo plačiai paplitęs vaikų bažnytinės slavų kalbos ir ženklinio giedojimo mokymas namuose. Tuo rūpinosi šventikai arba religinių pradmenų žinovai. Šiose laikinosiose mokyklose nebuvo mokoma dvasinių eilių giedojimo, tačiau mokantys rašyti sentikiai į atskirus sąsiuvinius perrašinėdavo maldas ir

dvasinių eilių tekstus, nes pastarieji dažniausiai yra ilgi.

Tarpukariu dvasines eiles propagavo koncertuojantis Kvedariškių dvasinis choras ir Dūkšto jaunimo būrelis. Abu kolektyvai giedojo Ivano Zavoloko surinktas dvasines eiles, atskiru leidiniu išleistas Rygoje. Lietuvos sentikių kultūros istorijoje svarbi yra Kvedariškių kaimo (Biržų r.) choro (1935–1940) veikla. Jam vadovavo Manuilas Terentjevas, kuris 1931–1933 m. buvo baigęs sentikių dvasinius kursus Kaune. Iš vietinių gyventojų jis subūrė chorą (giedojo tik vyrai, netekėjusios merginos ir garbaus amžiaus moterys), kuris repetuodavo sekmadieniais, giedodavo cerkvėje, koncertuodavo aplinkiniuose kaimuose ir miesteliuose. Šiuos koncertus mielai lankydavo ir lietuviai (katalikai). Kiekvienas koncertas būdavo pradedamas Lietuvos himnu, kurį į rusų kalbą išvertė choro vadovas M. Terentjevas⁹.

Sovietmečiu, radikalai besikeičiant socialinio gyvenimo sanklodai, tradicinėje sentikių kultūroje įvyko svarbūs pokyčiai. Gerokai sunyko Lietuvos sentikių dvasinių eilių giedojimo tradicijos. Sumenko jų vaidmuo ir reikšmė sentikių kultūroje. Tačiau po 1990 m. šie ir kiti sentikių tradicinės kultūros elementai, atrodo, palaipsniui tampa aktualesni ir reikšmingesni. (Tai ypač pastebima kai kuriose šiuolaikinės Latvijos sentikių parapijose, kuriose veikia dvasinių eilių būreliai ir chorai.)

1996–2000 m. Lietuvos sentikių bendruomenėje buvo užrašyta daugiau nei trisdešimt įvairių – senjojo ir naujojo tipo – dvasinių eilių su melodijomis. Tarp jų randama ir giminingos, ir visai skirtingos melodinės-intonacinės sandaros pavyzdžių. Dvasinių eilių muzikiniai ypatumai yra glaudžiai susiję su žodiniu tekstu, kuris dažniausiai priklauso liaudies rašytinei tradicijai. Sudėtinga nustatyti, kada ir kaip atsirado dvasinės eilės, tačiau jų tekstų šaltinius randame krikščioniškojoje literatūroje – Senajame ir Naujajame testamentuose, apokrifuose ir krikščioniškose legendose. Beveik visų Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių tekstai ar jų analogai aptinkami Rusijoje išleistų sentikių dvasinių eilių tekstų bei rusų liaudies dainų rinkiniuose.

Visų Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių tekstai yra silabiniai, kurių eilutėse kartojasi tas pats ar dėsnin-gai kintantis skiemenų skaičius, arba silabotoniniai, kai dėsningas kirčių išdėstymas derinamas su vienu skiemenų skaičiumi atitinkamose eilutėse. Pastarasis eilėdaros tipas būdingas vėlesnės kilmės šio žanro kūriniams. Eilėdaros sistema tiesiogiai veikia melodijos struktūrą, nes dvasinių eilių žodžio skiemenų ir melodijos garsų santykis dažniausiai yra silabinis (vienam skiemeniui tenka vienas garsas).

Vienos seniausių Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių yra „Ant to kalno cerkvę statė“ (*Ha moŭ zope*

церква строилася), kurias pateikė Varvara Platónova (g. 1920 m.), gyvenanti Ukmergės mieste (1 pvz.):

На той горе церква строилася,
А в той церкви стоят три гроба.
В первом гроби сам Исус Христос,
В другом гроби Иван Предотеч,
В третьем гроби святая Мария.
Пред Исусом ангелы поют,
Пред Иваном свечи пылают.
Перед Девой древо расцвело,
Это древо – святой купарис.

Ant to kalno cerkvę statė,
O toj cerkvėj stovi trys grabai
Pirmam guli pats Jėzus Kristus,
Antram guli Krikštytojas Jo,
Trečiam guli šventoji Marija.
Jėzui Kristui gieda angelai,
Jonui žvakės skaisčiai liepsnoja,
Prieš Mergelę medis pražydo,
Kiparisas – šventas medis tas¹⁰.

1. „Ant to kalno cerkvę statė“

Dvasinių eilių „Ant to kalno cerkvę statė“ poetinė-muzikinė forma yra vienaeilė, liudijanti šių eilių archaiškumą. Pirmojo keturtakčio pabaigoje išsikristaluoja melodijos kvarttonalinė¹¹ derminė struktūra. Viršutinis atramos tonas yra ritmiškai akcentuojamas ir apdainuojamas. Pradėdama giedoti pateikėja tarsi prisiminė melodiją, kurią vėliau kartuoja jau nuo antrosios eilutės. Tokia giedojimo tradicija tikriausiai perimta iš bylinų. Pirmosios eilutės paskutiniojo takto triolinis darinys tik kartą pakartojamas penktojoje eilutėje, kuri, taip pat kaip ir pirmoji, yra dešimties skiemenų. Tuo tarpu visos kitos poetinės-melodinės eilutės yra dievyniaskiemenės.

Įdomus ir akivaizdžiai senas šių dvasinių eilių žodinis tekstas. Žinoma, kad viduramžių Rusijoje krikščionybė plito nelengvai ir ilgai. Stokojanti krikščioniško išprusimo, liaudis kūrė mistines legendas, kuriose sąveikavo tradicinės kultūros ir krikščionybės elementai. Dvasinėse eilėse „Ant to kalno cerkvę statė“ vienoje erdvėje ir laike gretinamos trys (epinei tradicijai būdingas skaičius) krikščioniškos asmenybės – Jėzus Kristus, šv. Marija ir šv. Jonas Krikštytojas, kuris vietoj stačiatikiškojo Joano čia pavadinamas Ivanu. Galima prielaida, kad šis tekstas yra viduramžiškos kilmės.

Lietuvos sentikių bendruomenėje iš senojo ti-

po dvasinių eilių labiausiai paplito „Sielos ir kūno išsiskyrimas“ (*Расставание души с телом*)¹², kurios prasideda žodžiais „Oi jūs karveliai, oi jūs mels-

vieji“ (*Ах вы, голуби, ах вы, сизые*). Sentikių kultūros tyrinėtojo I. Zavoloko leidiniuose šios dvasinės eilės vadinamos *patokomosiomis eilėmis* (*стих душеполезный*)¹³ – taip jas įvardija pats sudarytojas. Minėtos dvasinės eilės nebuvo spausdintos XIX a. dvasinių eilių chrestomatiniuose leidiniuose. Be to, jos nepateko ir į Kamos upės sentikių, savotiško „dvasinių eilių draustinio“, rašytinius šaltinius¹⁴.

Tuo tarpu Lietuvos, Latvijos, Estijos bei Lenkijos sentikiai gerai žino šias eiles. Apie jų papliti-

mą Lietuvoje byloja ir tai, kad nors dvasinėmis eilėmis tarybiniais metais nebuvo domėtasi, t. y. jos nebuvo įtraukiamos į etnografinių ekspedicijų klausymą, Vilniaus universiteto studentai (1960–1985) iš sentikių atsitiktinai užrašė tris, o Vilniaus pedagoginio instituto studentai (1975–1977) – vieną būtent šių dvasinių eilių teksto variantą¹⁵.

Pagal teksto kilmę, tai senosios dvasinės eilės. Jose kalbama apie žmogaus mirtį, jo nuodėmes bei paskutinįjį teismą. Dvasinių eilių tekstas pagrįstas paraleliu dviejų poetinių vaizdų gretinimu, kur dialoge priešpriešinami kūnas ir dvasia. Visų Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių „Sielos ir kūno išsiskyrimas“ variantų tekstas yra silabinis. Žodinio teksto kilmę, jo epiškumą pabrėžia ir tai, kad giedant dažniausiai kiekviena teksto eilutė, pradedant antrąja, yra pakartojama. Pastebėta, kad visų Lietuvoje užrašytų pavyzdžių tekstai panašūs: kartojasi identiškų žodžių samplaikos (*тело белое, душа грешная*) bei atskiros teksto eilutės:

„Ах вы, голуби, ах вы, сизые“,
Где вы лётали, всё пролётали?
Что вы видели, что вы слышали“?
Мы не голуби, мы не сизые,
А мы ангелы всё хранители.
В Ерусалиме были, чудо видели,
Как душа с телом расставалася,
Расставалася, всё прощалася.
„Ты прости, прости, тело белое“.
„Я прощаю тебе, душа грешная,
Душа грешная, мука вечная,

„Oi jūs karveliai, o jūs mėlynieji,
Kur jūs skraidėt, kur lekiotot?
Ką jūs matėt, ką girdėtot“?
„Ne karveliai mes mėlynieji,
O sargai angelai mes esam.
Jeruzalėje buvom, stebuklą matėm,
Kaip siela nuo kūno atsiskyrė,
Atsiskyrė, atsisveikino.
„Atleisk, atleisk man kūne mielas“.
„Atleidžiu tau, siela nuodėmingoji,
Siela nuodėmingoji, kančia amžinoji,

Там котлы кипят, котлы меднай,
А тебе, душа, мука вечная,
Мука вечная, бесконечная“.
„А тебе, тело, во сыру землю,
Во сыру землю, в гробову доску“.

Ten verda katilai, katilai variniai,
O tau, siela, kančia amžina,
Kančia amžina, nesibaigianti.“
„O tu, kūne, žemelėn juodojon,
Juodojon žemelėn, ant grabo lentos“.

(Glikerija Kovalenkina, Kauno r.)

ная). Jos mokslinėje literatūroje dar žinomos kaip „Eilės apie tai, kaip motina maldavo savo vaiką“ (*Стух об умоленни матери своего чада*)¹⁷.

2. „Sielos ir kūno išsiskyrimas“

Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių „Sielos ir kūno išsiskyrimas“ variantai pasižymi gininga melodine sandara. Melodijų formą sudaro keturios metro-ritminės struktūros atžvilgiu lygios melodinės eilutės: *a b c d*. Pagal viršutinio ir apatinio atramos tonų santykį jų derminė sandara yra kvarttonalinė minorinio atspalvio. Kai kuriuose dvasinių eilių „Sielos ir kūno išsiskyrimas“ variantuose, pavyzdžiui, Jevdokijos Kuzminos (g. 1927 m., Užusulių k., Kauno r.), pasigirsta fryginė sekunda, kuri parodo melodijos artimumą ženklinėms giesmėms (2 pvz.).

„Sielos ir kūno išsiskyrimas“ melodijose aptinkame identiškas intonacines slinktis. Pastoviausias darinys yra nusileidžianti užpildyta kvarta, kurios vaidmuo – konstruktyvus. Dažniausiai pirmosiose melodinėse eilutėse pirmasis ritmiškai akcentuotas šuolis yra kvartos arba apdainuota kvarta. Kaip kadencinis darinys, gryniosios kvartos intervalas pabrėžiamas melodinių eilučių pabaigoje.

Lygindami Lietuvoje užrašytas dvasines eiles „Sielos ir kūno išsiskyrimas“ su I. Zavoloko užrašytomis Estijoje Rajuši kaime ir įtrauktomis į 1933 m. dvasinių eilių rinkinį, taip pat su knygoje „Традиционная музыка русского Поозерья“¹⁶ išspausdintu variantu, kai kur randame panašų žodinių tekstą, tačiau jų melodijos visiškai skiriasi. Apibendrinant galima pasakyti, kad dvasinių eilių variantų žodinis tekstas yra stabilus, o melodija įvairuoja. Būtent ji atskleidžia konkrečios sentikių bendruomenės, jos muzikinės kultūros tradicijos ypatumus.

Kitos Lietuvos sentikių bendruomenėje plačiai paplitusios dvasinės eilės, turinčios stabilią melodiją, – „Maldavo motina brangioji“ (*Умоляла мать род-*

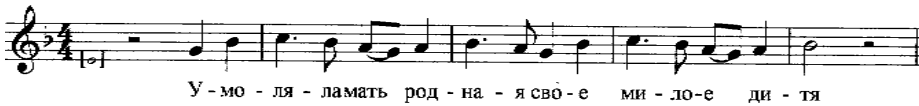
labiausiai paplitęs šio žanro pavyzdys. Jeigu kas nors šiandien ir negali atkurti eilių melodijos, tai puikiai prisimena, kad XX a. pradžioje jos buvo dažnai giedamos Lietuvos sentikių bendruomenėse.

Visų užrašytų dvasinių eilių „Maldavo motina brangioji“ žodinis tekstas – silabotoninės eilėdaros, kur posmo eilutės rimuojamos pirma su trečia, antra su ketvirta. Kiekviename ketureilyje dėsningai kinta eilučių skiemenų skaičius: 8+7+8+7.

Умоляла мать родная
Свое милое дитя.
Пред кончиною рыдала,
О судьбе её грустя.
„Распростись навек со мною,
Ненаглядный мой цветок,
Скоро будешь сиротою
Цвести в поле, одинок.
Мне минута наступила,
Тебя навек спокидать.
Скоро хладная могила,
У тебя похитит мать“.
Поле устлано цветами,
Розы запахи дают,
Рощи с чудными древами,
Тамо ангелы поют.

Maldė guodė motinėle
Savo mielą vaikeli.
Mirdama skaudžiai raudojo,
Guodė vargšą našlaiti.
„Atsisveikinkime amžiams,
Mano skaistus žiedeli,
Greit paliksi, našlaitėli,
Vienų vienas rymoti.
Mano valanda atėjo,
Amžiams tave palieku,
Greit šaltasis kapo smėlis
Taps man įkapių šilku.“
Sužydėjo visos gėlės,
Dvelksmas rožių nuostabių,
Įstabiausi medžiai šlama,
Skamba giesmės angelų.
(Marfa Jarova, Kauno r.)

Lietuvoje užrašyti šeši dvasinių eilių „Maldavo motina brangioji“ melodijų variantai. Ketureilėje formoje – identiškos melodinės formulės, tapatūs atramos tonai ir minorinio atspalvio kvarttonalinė dermė. Vieną įdomiausių šių dvasinių eilių variantą (3 pvz.) pagiedojo Marfa Jarova (g. 1925 m., Vandžiogalos kaimas, Kauno r.). Ji vienintelė iš giedojusių šias dvasines eiles prieš pradėdama atkreipė dėmesį, kad tai yra trečiasis gilas¹⁹. Tai leidžia teigti, jog dvasinėms eilėms sentikiai suteikia šventumo statusą ir kartais įtraukia jas į religinį kanoną.

3. „Maldavo motina brangioji“

M. Jarovos pateiktos dvasinės eilės yra puikus šio žanro pavyzdys, kuriame jungiasi naujesnės kilmės žodinis tekstas ir senojo tipo melodija. Jos ypatumai giminingi ženkliniam giedojimui. Žinoma, kad trečiajam glasui būdingos diatoninės, minorinio atspalvio su frygine sekunda, terctonalinės arba kvarttonalinės dermės intonacijos, tačiau aptariamoms dvasinių eilių melodijos intonacinė struktūra ne visai atitinka šiuos požymius, be to, sudėtinga vienareikšmiškai nustatyti jos viršutinį atramos toną. Ši melodija yra minorinio atspalvio terctonalinė arba kvarttonalinė, tačiau joje nėra fryginės sekundos. Norint išsiaiškinti, kodėl pateikėja giedotas eiles priskyrė trečiajam glasui, būtina „pažvelgti“ į jos pačios melodinių intonacijų fondą, kuris formavosi veikiamas vietinės ženklinio giedojimo tradicijos.

Sentikių ženkliniame giedojime pastaruoju metu labai svarbi žodinė tradicija. Kiekviena sentikių bendruomenė turi savitą giedojimo intonacinį fondą, vadinamą „giedojimu iš atminties“ („*пение по напевке*“). Giedama ne iš knygų, o pagal iš anksto žinomą melodiją. „Giedojimas iš atminties“ natūraliai perduodamas iš kartos į kartą. Šiuo metu beveik visi Lietuvos sentikiai giedotojai nemoka skaityti neuminės (ženklinės) notacijos ir gieda iš atminties.

M. Jarova gieda cerkvėje nuo vaikystės, ten aiškina skaitomus religinius tekstus, yra bažnytinės kultūros puoselėtoja. Ji pabrėžia, kad kiekvienas sentikis religinius tekstus skaito pagal savąją melodinę formulę (*ногласица*). Išsamaus pokalbio metu sentikė pademonstravo savojo rečitatyvinio skaitymo intonacijas, giedoseną. M. Jarovai giedant ženklines giesmes ir dvasines eiles buvo jaučiama ta pati atlikimo maniera, tempas, garso išgavimo būdas. Visos jos pateiktų ženklinio giedojimo pavyzdžių melodinės intonacijos nepriklausomai nuo glaso yra minorinio atspalvio, terc- arba kvarttonalinės derminės struktūros. Taigi M. Jarova turi savąjį ženklinio giedojimo intonacinį fondą,

Преспокойный вечер был,
Я о смерти всё тужил.
О горе мне, горе мне великое.
Дети спорят и всё мелят,
И неправильно всё делят.
О горе мне, горе мне великое.
Всё оставил для родных,
Только саван взял от них.
О горе мне, горе мне великое.
Бог нам все грехи прости
И в рай жить помести.
О радость мне, радость мне великая.

pagal kurią visiškai dėsningai dvasines eiles „Maldavo motina brangioji“ ji priskiria trečiajam glasui.

Dar vienas aptartinas dvasinių eilių pavyzdys yra

laidotuvių eilės „Visuomet galvok apie mirtį“ (*погребальный стих „О ежже помни всегда о смерти“*). Šios eilės plačiai paplito Lietuvos pietrytinėje dalyje. Šiandien tai vienintelės dvasinės eilės, kurias prisimena Šalčininkų bei Švenčionių rajonuose gyvenantys sentikiai. Eilės „Visuomet galvok apie mirtį“ tarp sentikių dažniausiai plito rašytiniu pavidalu. Eilių struktūra – tricilė: dvieilis uždainis ir vienos eilutės refrenas – „*О горе мне, горе мне великое*“, kurio tekstas eilių pabaigoje pasikeičia į „*О радость мне, радость мне великая*“.

Ypatinga dvasinių eilių „Visuomet galvok apie mirtį“ kilmė. Tai kol kas vienintelės Lietuvoje užrašytos autorinės dvasinės eilės. Sentikės Marjos Riabčenko (g. 1921 m., Dūkštas, Ignalinos r.) asmeniniame archyve saugomas sąsiuvinis, kuriame perrašytos šios eilės. Jų pabaigoje yra prierašas: sukūrė šventikas Simionas Fedorovičius Jegupionokas. Šį faktą įtikinamai patvirtino pati M. Riabčenko. Jos motina XX a. pradžioje tarnavo daug Lietuvos sentikių kultūrai nusipelnusio tuometinio Vilniaus miesto šventiko S. F. Jegupionoko namuose. Iki šių dienų M. Riabčenko išsaugojo kelis S. Jegupionoko kūrinių rankraščius: poetizuotą prozą „Laikraštis iš būsimo pasaulio“, eiliuotą „Kristaus gimimą“ ir laidotuvių eiles „Visada galvok apie mirtį“. M. Riabčenko savitai aiškina aktyvią S. Jegupionoko kūrybinę veiklą: „Anksčiau taip daug šventikai nesimeldė kaip dabar. Dabar tai pamaldas už mirusįjį užsako... O anksčiau popams nebuvo ką veikti, va jie ir kurdavo“.

XX a. pabaigoje daugelis Lietuvos sentikių prisimena, kad jų tėvai giedojo eiles, turinčias refreną „*О горе мне, горе мне великое*“. Tačiau melodijos dažniausiai jie jau nebeprisimena. Pateikėja Jelizaveta Sadovnikova iš Švenčionių (g. 1932 m.) ganėtinai tiksliai, palyginus su S. Jegupionoko tekstu, padeklamavo žodinį tekstą:

Buvo vakaras ramus,
Apie mirtį aš galvojau.
O vargas man, vargas man didelis.
Vaikai ginčijas ir vis tauškia,
Ir dalinas negerai.
O vargas man, vargas man didelis.
Viską palikau giminėms,
Pasiėmiau tik įkapes.
O vargas man, vargas man didelis.
Dieve, atleisk mums visas nuodėmes
Ir įkurdink rojui mus.
O džiaugsmas man, džiaugsmas man didelis.

4. „Visuomet galvok apie mirtį“

Trys dvasinių eilių „Visuomet galvok apie mirtį“ melodijos variantai buvo užrašyti iš kitų pateikėjų. Nepaisant skirtingo derminio atspalvio visi variantai priklauso terctonalinei dermei. M. Riabčenko giedotoje melodijoje (4 pvz.) kiekvieno motyvo pabaigoje pasigirsta fryginė sekunda. Šis elementas gali būti perimtas iš ženklinio giedojimo, nors fryginė sekunda būdinga ir rusų liaudies dainoms. M. Riabčenko dvasinių eilių atlikimo maniera, tempas taip pat artimesni rusų liaudies dainoms.

Užrašyti variantai rodo, kad dvasinės eilės „Visuomet galvok apie mirtį“ Lietuvos sentikių bendruomenėje pasižymi identiška melodine sandara. Tai leidžia tvirtinti, kad šios naujojo tipo dvasinės eilės iš tikrųjų yra autorinės. Tačiau reikia paminėti, kad panašaus žodinio teksto dvasinės eilės, turinčios refrenus „*О горе мне, горе мне великое*“ ir „*О радость мне, радость мне великая*“, yra išspausdintos dvasinių eilių tekstų rinkinyje „Духовные стихи“ (Rīga, 1985) ir pavadintos „Sielojimasis dėl nuodėmių“ (*Сокрушение о грехах*). Galima prielaida, kad S. Jegupionokas buvo girdėjęs minėtas dvasines eiles ir pritaikė refreną savo sukurtam tekstui.

Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių analizė rodo, kad visų – senojo ir naujojo tipo šio žanro kūrinų pagrindinis struktūrinis vienetas yra poetinė-muzikinė eilutė. Pagal eilučių skaičių melodiniai posmai yra vienaeilės, dveilės, trieilės arba ketureilės formos. Populiariausios – dveilės ir ketureilės. Jose melodinės eilutės derinamos variantinio kartojimo, arba kontrasto principu. Tipiškos schemas: *a b c d*; dveilės *a a'* ar *a b*. Vienaeilė forma būdinga senojo tipo dvasinėms eilėms. Trieilės formos posmo pasukinioji eilutė yra pasikartojantis poetinis-muzikinis refrenas (*a b c*, *a' b' c* ir t. t.).

Lietuvos sentikių dvasinių eilių melodijoms būdingos kvarttonalinės arba terctonalinės diatoninės dermės. Jose nėra skirtingų derminių padalų gretinimo ir moduliacijų. Melodijoms būdingas laipsniškas judėjimas, tercijos ar kvartos intervalo užpildymas, nuoseklus melodijos kilimas ir nusileidimas, vieno garso kartojimas. Tipiškas darinys yra žemyn slenkantis laipsniškas kvartos intervalo užpildymas. Dažniausiai dvasinių eilių muzikinių frazių ir melodinių eilučių kadencijos baigiasi pagrindiniu atramos tonu. Dvasinių eilių žo-

džio skiemenų ir garsų santykis dažniausiai silabinis. Kai kuriose melodijose ar atskirose jos atkarpose pasitaiko išdainavimo, tuomet vienas skiemuo aprėpia du, rečiau tris–keturis garsus.

Lietuvoje užrašytų dvasinių eilių muzikinė ritmi-

ka atspindi šio žanro artimumą skirtingiems šaltiniams – ženkliniam giedojimui arba pasaulietinei muzikai. Todėl vienu kūrinų melodinei sintaksinei sandarai būdingi nereguliarūs ritmo kirčiai, besikeičiantis metras ir sąlygiškai laisva atskirų garsų trukmė, kitoms – aiškios cezūros, reguliari ritminė pulsacija, ryškios ritminės kadencijos. Dvasinių eilių atlikėjai „nepuošia“ melodijų liaudies dainoms būdingais pagražinimais – sudėtingomis ritminėmis figūracijomis. Dvasinių eilių atlikimo maniera yra gimininga ženkliniam giedojimui, santūri, nors yra pavyzdžių, kai giedojimo tempas bei garso išgavimo būdas artimesni rusų liaudies dainoms. Visos Lietuvoje užrašytos dvasinės eilės yra lėto tempo.

Įvairiuose Lietuvos regionuose užrašytų tų pačių dvasinių eilių melodijų variantiškumas ir atlikimo būdo giminingumas leidžia teigti, kad mūsų krašte paplitusios stabilios dvasinių eilių melodijos. Būtent melodija yra pagrindinis dvasinių eilių skiriamasis ženklas, kuris atskleidžia sentikių bendruomenės vietinės muzikinės kultūros tradicijos ypatumus.

XX a. pabaigoje Lietuvos sentikių dvasinės eilės beveik prarado savo pirminę funkciją. Retas sentikis jas dar prisimena ir gali pagiedoti. Apklausos metu paaiškėjo, kad beveik visų pastarajame dešimtmetyje užrašytų dvasinių eilių sentikiai yra negiedoję apie penkiasdešimt metų.

Šiuo metu sentikiai (senųjų apeigų stačiatikiai) yra viena seniausių konfesijų Lietuvoje ir pagal religinių bendruomenių skaičių mūsų šalyje yra antroje vietoje po katalikų (1993 m. buvo užregistruotos 54 sentikių bendruomenės). XXI a. pradžioje Lietuvoje gyvena ne mažiau 35 tūkstančių sentikių, kurie sudaro apie vieną procentą visų šalies gyventojų²⁰. Sentikių bendruomenėje pastebima skirtinga ženklinio giedojimo ir dvasinių eilių padėtis. Bažnytinėse mokyklose ženklinis giedojimas perduodamas jaunesnėms kartoms ir, nepaisant visų mokymosi sunkumų, turi ateitį. Tuo tarpu dvasinės eilės jau dabar yra kultūros reliktas. Šis žanras galėtų išlikti, jeigu dvasines eiles giedotų susikūrę sentikių dvasiniai chorai, kaip tai buvo daroma tarpukario Lietuvoje.

Gauta
2001 05 15

Nuorodos

- ¹ Хронограф, сиречь Летописец Курляндско-Литовский, В. П. Будагарин и др., *Древлехранилища Пушкинского Дома: материалы и исследования*, Ленинград, 1990, с. 187.
- ² Žr.: Г. Поташенко, Первые старообрядцы в Литве: 1679–1710, *Старообрядцы Литвы: материалы и исследования 1996–1997*, Вильнюс, 1998, с. 14–25.
- ³ Kompleksinė Lietuvos sentikių tyrimo grupė prie Vilniaus universiteto buvo įkurta 1995 metais. Šią grupę sudaro devyni penkių sričių – etnografijos, istorijos, sociolingvistikos, tautosakos ir muzikologijos – atstovai: prof. habil. dr. Valerijus Čekmonas (VU, Slavų filologijos katedra), prof. habil. dr. Jurijus Novikovas (Vilniaus pedagoginis universitetas), rašytojas Vasilijus Baranovskis (Zarasai), doc. dr. Vytis Čiubrinskas (VU, Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra), dr. Grigorijus Potašenko (VU, Kultūrinių bendrijų studijų centras), asistentė Nadežda Morozova (VU, Slavų filologijos katedra), doktorantas Ramūnas Trimakas (Lietuvių kalbos ir tautosakos institutas), magistras Dmitrijus Cholopovas (VU), magistrė Žana Lebedeva (LMA). Talkina fotografas Aloyzas Petrašiūnas ir Vilniaus Universiteto bei LMA studentai.
- ⁴ *Живое слово: Фольклор русских старожилов Литвы*, сост. Ю. Новиков, Вильнюс, 1999.
- ⁵ Dalis šių darbų cituojama šiame straipsnyje.
- ⁶ *Калики переходящи* (сборник стихов и исследований П. Безсонова), Москва, 1861–1864.
- ⁷ М. Рахманова, Духовный стих. Взаимодействие устной и письменной традиции, *Музыкальная культура средневековья*, Москва, 1992, с. 126–127.
- ⁸ Л. Солощенко, К проблеме типологии традиций русского духовного стиха, *ten pat.*, с. 135.
- ⁹ Žr.: Ж. Лебедева, Старообрядческий духовный хор деревни Федоришки, *Старообрядцы Литвы...*, с. 131–135.
- ¹⁰ Šias ir kitas straipsnyje cituojamas dvasines eiles į lietuvių kalbą išvertė Irena Potašenko.
- ¹¹ Analizuojant melodijų derminę sandarą remtasi Genovaitės Četkauskaitės knygoje „Dzūkų melodijos“ (Vilnius, 1981) pasiūlyta sistema, kuri pagrįsta melodijos garsaeilio atramos tonais.
- ¹² В. Малышев, *Усть-Цилимские рукописные сборники XVI–XX в.*, Сыктывкар, 1960; *Живое слово...*
- ¹³ *Духовные стихи старинные* (сост. И. Заволоко), вып. 1, Рига, 1933; *Родная старина*, № 11–12, 1932; переиздание, Москва, 1997.
- ¹⁴ М. Чернышева, Музыкальная культура русского населения Верхокамья, *Русские письменные и устные традиции и духовная культура* (по материалам археографических экспедиций МГУ 1966–1980 г.), Москва, 1982, с. 143.
- ¹⁵ Duomenys iš prof. J. Novikovo kartotekos.
- ¹⁶ *Традиционная музыка русского Поозерья* (по материалам экспедиций 1971–1992 г., составление и комментарии Е. Разумовской), Санкт Петербург, 1998, с. 175.
- ¹⁷ *Материалы к истории и изучению русского сектанства и раскола* (ред. В. Бонч-Бруевич), Санкт Петербург, 1908; Т. Рождественский, *Памятники старообрядческой поэзии*, Москва, 1909, № 131; *Духовные стихи* (сборник духовных стихов), Москва, 1916, № 4; *Духовные стихи старинные* (сост. И. Заволоко), вып. 1, Рига, 1933; *Духовные стихи* (ч. 1), Рига, 1994; *Живое слово...*
- ¹⁸ С. Никитина, Духовные стихи в современной старообрядческой культуре: место, функция, семантика, *История культуры этнографии русских народов*, Москва, 1993, с. 250.
- ¹⁹ Glasas yra pagrindinis ženklinio giedojimo melodinės derminės sistemos vienetas.
- ²⁰ Žr.: *Старообрядцы в Литве после 1990 г.*, WWW.Artium.lt/sentik

Žana Lebedeva

THE SPIRITUAL SONGS OF LITHUANIAN OLD BELIEVERS

S u m m a r y

The article deals with the Lithuanian Old Believers' traditional ways and spiritual songs as one of the unique genres of Russian traditional music. This theme has not been researched, therefore, this article is the first publication of the kind in the field of musicology. In Lithuania, intensive studies of Old Believers' culture and history began in the last decade of the 20th century, since 1996 when the Interdisciplinary Group of Lithuanian Russian Old Believers began to work. In various expeditions, most of the material have been recorded.

As a separate religious group, Old Believers formed after the schism in Russian Orthodox Church in the middle of the 17th century. In Lithuania, Russian Old Believers have been living for more than 300 years. During this time they preserved a unique religion and a lot of features of traditional life. Till the 20th century Old Believers have preserved the values of their ancestors.

When we are speaking about Old Believers as a religious minorities, regarding their musical culture we mean only “znamennoye peniye” – a traditional style of singing in the Old Orthodox Church and spiritual songs (duchovnyye stikhi). Old Believers themselves claim that they do not have music at all.

Russian Old Believers derive spiritual songs from written medieval literature. The spiritual songs are intermediate between religious and secular (worldly) music of Old Believers. These works perform a didactic function and reflect the philosophy of live of Old Believers. Spiritual songs aren't to be performed in church. These are the only songs that are allowed during the fast days. In Lithuania, the spiritual songs were sung by anyone who knew them, had a good voice and musical memory.

It is hard to find a strict typology of spiritual songs in modern scientific literature. Often scientists use the typology created by Piotr Bezsonov who divided spiritual songs according to the origin of words into two groups: old and new.

In Lithuania, since 1996 more than 30 spiritual songs with melodies have been recorded. Among those, there are a number of related and entirely different examples.